

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВА В КОНТЕКСТІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ
СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА****TRANSFORMATION OF LAW IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION
OF MODERN SOCIETY**

Анікіна Г.В., к.ю.н.,
професор кафедри приватного права

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

В статті міститься постановка та деякі підходи до вирішення проблем, пов'язаних із цифровою трансформацією права. Особливу увагу приділено аналізу наукових підходів щодо визначення поняття «цифровізація» та «цифровізація права».

Аргументовано, що вплив процесів цифровізації на право є комплексним та розвивається одразу в декількох напрямках: змінюється внутрішня будова права, що на думку сучасних дослідників ставить під питання уявлення про галузевий поділ права, зокрема, його поділ права на приватне та публічне; з'являються нові правовідносини, котрі не входять до жодної галузі права, але разом з тим пронизують своїми нормами цілий ряд галузей права; змінюється співвідношення між законом та підзаконними актами, змінюються деякі параметри джерел права; цифрові технології активно запроваджуються в правозастосовчій процес, в тому числі в сферах державного управління (е-урядування), охорони здоров'я (е-охорона здоров'я), судочинства (е-правосуддя), освіти (е-освіта), науки (е-наука), охорони навколишнього середовища (е-екологія), бізнесу (е-комерція), котрі поступово стають все більш автоматизованими; з'являються і активно запроваджуються в практику засновані на інформаційних технологіях нові форми систематизація права; трансформуються правовідносини.

В результаті проведеного дослідження зроблено висновок, що інформаційні технології все глибше проникають в суспільні відносини, що, в свою чергу, породжує, нові явища правової дійсності, на які право має реагувати; право під впливом цифрової трансформації неминучі змінить цілий ряд своїх параметрів, перш за все формальних, але в змістовному плані воно збереже своє основне призначення – виступати ефективним регулятором суспільних відносин. Питання цифровізації права та тих змін, котрі відбуваються в сфері права під впливом інформаційних технологій потребує подальших наукових розвідок.

Ключові слова: цифровізація, цифрова трансформація, право інформаційних технологій, право, правова система, правові відносини, ІТ-право.

The article contains a statement and some approaches to solving problems related to the digital transformation of law. Particular attention is paid to the analysis of scientific approaches to defining the concepts of «digitalization» and «digitalization of law».

It is argued that the impact of digitalization processes on law is complex and develops in several directions at once: the internal structure of law is changing, which, according to modern researchers, calls into question the idea of the sectoral division of law, as well as the division of law into private and public; new legal bodies appear that do not belong to any branch of law, but at the same time permeate a number of branches of law with their norms; the relationship between the law and subordinate legislation changes, some parameters of the sources of law change; digital technologies are actively being introduced into the law enforcement process, including in the areas of public administration (e-governance), healthcare (e-healthcare), justice (e-justice), education (e-education), science (e-science), environmental protection (e-ecology), and business (e-commerce), which are gradually becoming more automated; new forms of systematization of law based on information technologies are emerging and actively being introduced into practice; legal relations are being transformed.

As a result of the research, the conclusion was made that information technologies are increasingly penetrating social relations, which, in turn, gives rise to new phenomena of legal reality to which the law must respond; law under the influence of digital transformation will inevitably change a number of its parameters, primarily formal ones, but in terms of content it will retain its main purpose - to act as an effective regulator of social relations; requires further scientific exploration of the issue of digitalization of law and the changes that are taking place in the field of law under the influence of information technologies.

Key words: digitalization, digital transformation, information technology law, law, legal system, legal relations, IT law.

Постановка проблеми та її актуальність. Цифровізація виступає потужним каталізатором для багатьох соціально-економічних та політичних процесів та впливає на тенденції розвитку цифрових трансформацій. Сучасні інформаційні технології створюють нові умови та фактори для виникнення та припинення суспільних відносин, відображаються в нових явищах та феноменах сучасності. Цифровізація не лише утворює нові елементи в системі, але й трансформує всі традиційні поняття права. Виникають нові цифрові відносини, формуються цифрові права, цифрова правосвідомість; юридична техніка застосовується для адаптації мови права до цифрової форми вираження; все частіше говорять про структурні зміни правового регулювання. Не буде перебільшенням твердження, що глобальні тенденції розвитку сучасного суспільства в цифрову епоху свідчать про настання нового періоду розвитку правопорядку, що характеризує зміни на всіх рівнях. Розповсюдження інформаційних технологій на даному етапі розвитку суспільства серед іншого спричинило жваві дискусії, щодо значення інформаційних технологій в процесах трансформації права.

В даному контексті пріоритетним завданням права як науки стає розробка такої моделі правового регулювання

інформаційних технологій, яка б надавала можливість дотримуватись балансу між збереженням фундаментальних суспільних та правових цінностей та розвитком інформаційних технологій, що спрямовані на покращення якості життя людей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив цифровізації на право є достатньо різновекторним. Вітчизняні вчені докладають значних зусиль, спрямованих на аналіз різних аспектів цього впливу. Питання цифрової трансформації права порушується в роботах таких вітчизняних вчених, як: Р. Еннан, М. Хаустова, Є. Харитонов, О. Харитонova, О. Яворська та ін. Перші наукові результати дозволяють визначити основні напрями таких досліджень, а також визначити можливі вектори та перспективи розвитку права в умовах цифрової трансформації.

Метою статті є теоретико-правове осмислення трансформації права в контексті цифровізації сучасного суспільства та окреслення подальших наукових пошуків у зазначеному напрямі.

Виклад основного матеріалу. В сучасному світі цифрова трансформація стає невід'ємною частиною розвитку сучасного суспільства, в тому числі і юридичного сектору. Інформаційні технології змінюють способи прийняття

та застосування права. Від запровадження інформаційних технологій в різних сферах суспільного життя до автоматизації юридичних процесів – цифрові інструменти стають ключовими для підвищення ефективності, доступності та прозорості правової системи.

Для більш глибокого вивчення поставленої проблеми варто зупинитися на аналізі доктринальних підходів щодо змістовного та категоріального розуміння ключових понять дослідження.

О. Величко та В. Рекун пропонують розглядати цифровізацію у вузькому та широкому розумінні. Так, на думку вчених, цифровізація у вузькому розумінні розглядається як перетворення інформації у певну цифрову форму, що сприяє формуванню нових можливостей у певних сферах життя. У широкому розумінні цифровізація визначається як загальносвітовий тренд ефективного світового розвитку різних сфер суспільного життя на основі перетворення інформації на цифрову форму, що сприяє підвищенню якості життя [1, с. 210].

Близькою до наведеної видається позиція М. Хаустової, котра під цифровізацією у вузькому сенсі розуміє перетворення інформації в цифрову форму, яке у більшості випадків призводить до зниження розходів, та появи нових можливостей тощо. Цифровізацію в широкому сенсі можливо розглядати тільки в тому випадку, якщо цифрова трансформація відповідає наступним вимогам: вона охоплює виробництво, бізнес, науку, соціальну сферу та звичайне життя громадян; супроводжується тільки ефективним використанням її результатів; її результати доступні користувачам перевірених інформаційних систем; її результатами користуються не тільки фахівці, але й пересічні громадяни, а користувачі цифрової інформації мають навички роботи з нею [4, с. 9].

У Енциклопедії інформаційних наук і технологій пропонується наступне визначення: «цифровізація – це інтеграція цифрових технологій у повсякденне життя суспільства шляхом оцифровки всього, що можна оцифрувати» [6, с. 791].

В контексті права потрібно чітко визначити коло можливого «втручання» цифровізації в правову дійсність, визначити які процеси в праві можуть бути «оцифровані». Висвітлюючи дане питання, варто звернути увагу на відмінності вітчизняної та зарубіжної доктрини щодо термінологічного підходу. Так, зарубіжні вчені надають перевагу використанню поняття «цифровізація в праві», в той час як вітчизняні дослідники оперують поняттям «цифровізація права».

Виклики цифрової епохи серед іншого вимагають законодавчих рішень, визначення кола завдань, що постає перед правом на сучасному етапі розвитку. При цьому важливим завданням залишається вдосконалення механізмів реалізації та захисту суб'єктивних прав в умовах невідомості сучасної реальності. В найближчому майбутньому право в його нинішньому стані буде неспроможне контролювати нові гібридні явища правової дійсності. Вже зараз інституційні резерви системи права, її арсенал предметів та методів, аналогій, фікцій та презумпцій знаходяться на межі.

Право як соціальна система може розвиватися, якщо буде сформоване нове уявлення про співвідношення його природи та правового регулювання суспільних відносин. Значна відмінність всього попереднього розвитку права полягає в тому, що досі юридичне мислення базувалося на власному методі ідентифікації права, включаючи елементи волі, інтересу, мети, заборон та дозволів. Сучасна ситуація веде до того, що правова система впритул наблизилась до включення в свій безпосередній предмет явища цифрової реальності. Об'єкти віртуальної реальності стають не просто частиною побуту людей, але й частиною суспільних відносин. В системі права цим явищам поки ще немає кореляторів, що потребує трансформації право-

вої доктрини та поглядів на правові інструменти правового регулювання зазначеної сфери.

Не буде перебільшенням вважати, що глобальні тенденції розвитку правопорядку в цифрову епоху свідчать про настання нового етапу його еволюції. Перш за все мова йде про появу нових віртуальних об'єктів правових відносин, що сприяють цифровій трансформації суб'єктивних прав в сфері інформаційних технологій. Цифрова трансформація суб'єктивних прав призводить до структурних змін системи права та виникнення правових інститутів як приватного, так і публічного права, сукупність котрих вчені пропонують розглядати в якості нової комплексної галузі вітчизняного законодавства [5].

В сучасних умовах цифрові ресурси не лише дають можливість спілкування, професійної та дружньої комунікації, а є і безпосередніми ресурси для отримання доходу, ухилення від сплати податків, здійснення різноманітних правопорушень. Порушення цивільного, податкового, господарського, трудового, кримінального та іншого законодавства також вимагає відповідних рішень законодавця та визначення загальних принципів практики їх застосування.

Аналіз нормативно-правових актів, що регламентують питання цифрової трансформації правовідносин, дає змогу дійти висновку про відсутність системності та узгодженості між ними. Така ситуація негативно впливає на правозастосовчій процес та віддаляє нашу державу від загальносвітової моделі розвитку.

Вітчизняні законодавчі акти, як і акти багатьох країн світу сконструйовані в основному без врахування можливості використання інформаційних технологій, зокрема: а) не визначено порядок відповідальності особи за шкоду, що було спричинено джерелом підвищеної небезпеки у випадку, якщо ця особа управляє електронним пристроєм (автопілот); б) не означено питання відповідальності власника прав на цифрові платформи чи домени у випадку розміщення на них протиправної інформації; в) не врегульовано проблему відповідальності інтернет-магазинів за неналежну якість товару; г) не регламентовано правила обігу криптовалюти; д) відсутні правові норми, щодо правового регулювання підприємницької діяльності електронних резидентів, тощо. Все це свідчить про необхідність модернізації вітчизняного законодавства.

При вдасконаленні правових норм, необхідно враховувати, що вплив процесів цифровізації на право є комплексним

По-перше змінюється внутрішня будова права, що на думку сучасних дослідників ставить під питання уявлення про галузевий поділ права, а також про поділ права на приватне та публічне. Право інформаційних технологій створює простір, де, на відміну від класичного права, відсутня галузева спеціалізація. Воно вміщує норми та інститути різних галузей права, змінюючи структуру права в класичних правовідносинах. Фактично трансформуються ключові ознаки права, як-то визначеність, нормативність, загальнообов'язковість. Дехто з науковців взагалі виступає проти ідеологізації галузевого поділу права, що склалася у вітчизняній юриспруденції. Так, Е. Талапіна зазначає: «нам ближчий західний прагматичний підхід, відповідно до якого система певних відносин заслуговує спеціального регулювання та розгляду вже в силу того, що такого роду відносини зустрічаються в практиці досить часто. Між відносинами, як і між «присвяченими» їм галузями, немає ідеально вибудованих граней, однозначно визначених методів. Галузі права здебільшого слідує за законодавцем. А «чистих» галузей законів і взагалі немає. Тому для розмежування типів відносин з метою їх правового регулювання має значення не стільки метод, скільки предмет, принаймні його достатньо для твердження про відокремленість комплексу правових відносин» [7];

По-друге з'являються нові правовідносини, котрі не входять до жодної галузі права, але разом з тим потребу-

ють правового регулюванням одразу кількох галузей права. Природа таких суспільних відносин до кінця не зрозуміла, але сам факт їх існування заперечувати складно. Розмірковуючи про правову природу ІТ-права як результату цифрової трансформації сучасного суспільства О. Сімсон підкреслює, що ІТ-право – не штучний феномен, а закономірний результат розвитку економічних відносин, котрі виникають, змінюються та припиняються в сфері інформаційних технологій. До недавнього часу наукове співтовариство скептично реагувало на перспективи ІТ-права як галузі, відстоюючи позиції, що ІТ-відносини не утворюють самостійного предмета правового регулювання. Разом з тим, специфічний характер ІТ-відносин на сьогоднішній день є загально-визнаним фактом, а тому необхідність у відповідному правовому регулюванні на даний момент мало в кого викликає заперечення. Зважаючи на зазначене в юридичній літературі висловлюється думка, що зважаючи на властиві ознаки суспільних відносин в ІТ-сфері, а також широкий перелік об'єктів, щодо яких ці відносини виникають, ІТ-право слід розглядати як окрему галузь права [3, с. 183].

Світові трансформаційні процеси в ІТ-сфері сприяють змінам уявлення до зазначеного феномену та про право в цілому. Змінюється співвідношення між законом та підзаконними актами, змінюються деякі параметри джерел права. В найближчому майбутньому можна буде очікувати появу нової форми – електронного нормативно-правового акту. Цифрові технології активно запроваджуються в правозастосовчій процес, в тому числі в сферах державного управління (е-урядування), охорони здоров'я (е-охорона здоров'я), судочинства (е-правосуддя), освіти (е-освіта), науки (е-наука), охорони навколишнього середовища (е-екологія), бізнесу (е-комерція), котрі поступово стають все більш автоматизованими.

Цифровізація права пов'язана не лише з законодавчим закріпленням нових інформаційних технологій, але й з застосуванням даних розробок в процесі правового регулювання. Поступова конвергенція цих явищ правової дійсності призводить до того, що право адаптується до нових цифрових умов. З'являються і активно запроваджуються в практику засновані на інформаційних технологіях нові форми систематизації права. Цифрова форма

відображення правових норм дозволяє з одного боку розширити сферу правового регулювання, а з іншої – прискорити процес правозастосування.

Варто погодитися з думкою А. Горденюк, що «в українській правовій системі формуються суспільні відносини, які раніше не вимагали правової регламентації. Їх учасниками є суб'єкти, які діють у віртуальному просторі. Регулювання подібних відносин передбачає модернізацію багатьох юридичних процедур у чинному праві, пов'язаних, зокрема, з ідентифікацією особи як суб'єкта права, з реалізацією прав людини в цифровому просторі, з фінансовими цифровими технологіями, з використанням баз даних, з визначенням поняття віртуальної речі, виявленням її творців тощо» [2, с. 30].

Висновки. Таким чином, цифровізація права – процес взаємодії права та інформаційних технологій, в результаті якого, з одного боку відбувається формування механізмів цифрового правового регулювання та перехід правових норм у цифровий формат, а з іншої – інтеграція цифрових технологій в правозастосовчу практику з метою покращення та автоматизації всіх правових процесів. Цифровізація, певним чином, стало причиною стирання кордонів між галузями права, що в свою чергу впливатиме на правову теорію. Це дозволяє стверджувати, що під впливом технологічних процесів право стоїть на порозі змін. Тенденції розвитку права в епоху цифрових технологій засвідчує, що традиційні ознаки права поступово втрачають свій зміст, оскільки з'являється новий феномен, як правовідносини в сфері інформаційних технологій, що розвиваються на просторах Інтернету.

Підсумовуючи все вище сказане, можна прийти до наступних висновків:

- інформаційні технології все глибше проникають в суспільні відносини, що, в свою чергу, породжує, нові явища правової дійсності, на які право має реагувати;
- право під впливом цифрової трансформації неминучі змінить цілий ряд своїх параметрів, проте воно повинно зберегти своє основне призначення – виступати ефективним регулятором суспільних відносин;
- потребує подальших наукових розвідок питання цифровізації права під впливом інформаційних технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Велично О., Рекун В. Розвиток правової системи у цифрову епоху. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 209-212.
2. Горденюк А.О. Проблема правового регулювання приватноправових відносин в умовах їх віртуалізації. *Форум права*. 2018. № 2. С. 27–36.
3. Сімсон О. ІТ-право V. Інформаційного права: на зламі епох. *ІТ-право: проблеми і перспективи розвитку в Україні*: II Науково-практична конференція (НУ «Львівська політехніка» 2017), 2017. С. 180-187.
4. Хаустова М.Г. Поняття цифровізації: національні та міжнародні підходи. *Право та новачі*. 2022. № 2. С. 7-18.
5. Чаплян С. ІТ-право – нова галузь права. URL: <https://jusguard.com.ua/uk/publications/it-law>
6. Encyclopedia of Information Science and Technology, Fourth Edition (10 Volumes). IGI Global, June, 2017. 8104 p.
7. Talapina E. V. Comparative Digital Law: Its Rise and Prospects. *Journal of Law*. 2021. Vol. 25. № 9. P. 18-32. DOI: 10.12737/jrl.2021.108